

voje podmíněna pojetím vývoje společnosti a jak je naopak ona ovlivňovala. Domnívá se, že chápání biologického vývoje jako vývoje k lepšímu a s ním spojené pojetí člověka jako vrcholu tohoto vývoje je těsně spojeno s rasistickým přístupem k jednotlivým kulturám a lidským jedincům.

Jacques Grinevald nazval svůj příspěvek *Pokrok a entropie po padesáti letech*. Navazuje přitom na stejnojmennou Wienerovu stať. Rozebírá ztotožnění negentropie a informace zejména v souvislosti s biologickým zkoumáním a teorií Gaia a poukazuje na poměrně hluboké kořeny tohoto postupu a na důsledky různých jeho variant pro jednotlivá pojetí pokroku.

Poslední stať druhé části je článek Michela Marcoccii „Sociabilita na Internetu: Úvahy o ‚informační revoluci‘“. Porovnává názory těch, kdo vkládají do internetu až utopické naděje (P. Lévy), s těmi, kdo mají před ním příliš velké obavy (P. Virilio). Domnívá se, že oběma typům úvah je společné přecenění „informační revoluce“. Poukazuje na to, že chování na internetu je řízeno etiketou, která je zapojena do tradice komunikace, která je v západní společnosti živá už od 17. století, a je toho mínění, že internet bude lidskou kulturou absorbován bez větších otřesů.

Krátký závěr Jeana-Michela Besniera je nesen ve stejném tónu jako úvod. Domnívá se, že 21. století už nebude stoletím stálé inovace, ale spíše stoletím snahy řídit a využívat poznatky, stabilizovat to, co už bylo dosaženo.

Problematika pokroku je bezesporu stále aktuální. Je proto záslužné jak uspořádání zmíněného kolokvia, tak vydání souboru referátů z něho. Stejně tak záslužné je to, že jeho součástí je poměrně obsáhlý výběr literatury k tématu od roku 1970. Pro recenzovaný sborník jsou charakteristická umírněná stanoviska. Žádná ze stať není napsána zapřísáhlým nepřitelem pokroku, ani jeho zaslepeným přívržencem. Autoři se zaměřují na různé aspekty pokroku a jeho zejména společenských souvislostí. Zdá se, že jim je společné opatrně optimistické hodnocení výhledů do budoucnosti a naděje v budoucí rozvoj společnosti ve smyslu humanity a sounáležitosti lidstva s přírodou. I tento postoj je přínosem, zvláště uvědomíme-li si, že se objevil na kolokviu uspořádaném na vysoké škole technického směru. Vždyť právě v souvislosti s technikou se dnes objevují jak přehnané naděje, tak černočerné obavy.

Ivana Holzbachová

Francis Fukuyama: *Wielki Wstrząs. Natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*, Warszawa: Politeja 2000, 319 s.

Francis Fukuyama se stal známým na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století svou přednáškou rozpracovanou později v knize *End of History? Následovala Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity* a v roce 1999 *The Great Disruption*, kterou velice pružně přeložili v Polsku pod názvem uvedeným v titulu této recenze. Dá se říci, že největší filozofický náboj měla kniha první, v níž Fukuyama rozvinul teorii týkající se hnacích sil vývoje světových dějin a současného rozdělení světa na část liberálně demokratickou a část, která k tomuto stavu nedospěla. Připomeňme si, že konec dějin znamenal ve Fukuyamově pojetí konec válek. Fukuyamova teze se stala předmětem ostré kritiky S. P. Huntingtona v knize *Sřít civilizací*, a ačkoli se na první pohled zdá, že současná situace dává za pravdu spíše Fukuyamovu kritikovi, Fukuyama ani ve svém vystoupení na letošním Foru 2000 neopustil své v podstatě optimistické stanovisko. Ostatně, Huntingtonova kniha se setkala s řadou kritik poukazujících na autorův zjednodušující pohled snad až příliš poznamenaný zkušenostmi americké diplomacie.

Recenzovanou knihu vydal Fukuyama v roce 1999, tedy v době, kdy by se současný stav jevil spíše jako námět pro hororovou politickou fikci. Bude tedy lépe, vzdáme-li se aktualizací a věnujeme se knize samotné a situaci, z níž vycházela.

Srovnáme-li tři citované Fukuyamovy práce, vystoupí do popředí skutečnost, že v nich dochází k podstatnému zužování tématu. Zatímco v *End of History* byl tématem celosvětový vývoj, v *Trust* jsou to průmyslově vyspělé země a v *The Great Disruption* krize západní, zejména americké společnosti. Fukuyama se zde zabývá jejich vývojem zhruba v posledních třiceti letech, kdy

podle jeho názoru prožívají velký ořes, zejména ořes tradičních hodnot, který se projevuje takovými skutečnostmi jako je zvláště rozpad rodiny a vzestup zločinnosti.

Kniha je rozdělena do tří částí (Velký ořes, O původu morálky, Velká rekonstrukce), přičemž podle prvé z nich je pojmenována celá práce. V první třetině podává Fukuyama dramatický popis stavu společnosti zejména ve Spojených státech amerických, ale také v některých vyspělých zemích západní Evropy, hlavně ve Velké Británii a Švédsku, které částečně srovnává s údaji z Japonska a Koreje. Velký ořes je podle jeho názoru reakcí na zásadní technologickou změnu, kterou vyspělá společnost prodělává, přechod z průmyslové do postindustriální, informační doby. Její znaky vidí v tom, že v hospodářské oblasti je výroba jako pramen důchodu nahrazována službami, roste role informace, rozumová práce nahrazuje práci fyzickou a konečně že se výroba, informace i kultura globalizují. Tyto skutečnosti však s sebou přinášejí to, co Fukuyama označuje jako Velký Ořes, tj. růst zločinnosti, oslabení rodinných svazků (vzrůst počtu rozvodů, neúplných rodin a nemanželských dětí), růst nedůvěry ke společenským institucím a oslabení mezilidských pout. Fukuyama to dokazuje na statistickém materiálu. I v této knize se soustřeďuje na pojem, se kterým pracoval ve své minulé práci – na důvěru, která v jeho pojetí hraje roli společenského kapitálu. Ukazuje, jak tento společenský kapitál v době Velkého Ořesu mizí nebo je alespoň podstatně oslabován. Této společenské krizi si všimlo mnoho vědců a navrhlo různé varianty jejího vysvětlení. Fukuyama je rozebírá, přičemž se poměrně intenzivně soustřeďuje na problematiku rozpadu rodiny, kterou spojuje se změnou rolí žen ve společnosti, zejména s jejich zapojením do práce v zaměstnání. Poukazuje přitom na to, že právě skutečnost, že ženy začaly být výdělečně činné, umožnila mužům osvobodit se z odpovědnosti za rodinu – a na to, že tento proces probíhal v USA zejména v nižších příjmových vrstvách a především mezi černým obyvatelstvem. K negativním jevům přispěla i politika státu a nové názory v oblasti kultury, na jedné straně liberalističtější posuzování přestupků vůči veřejnému pořádku, na druhé podpora kulturního relativismu a rozmanitosti v kulturně a etnicky nejednotných Spojených státech. S touto situací kontrastuje situace v asijských zemích, kde je odlišné postavení žen. Nicméně Fukuyama se domnívá, že procesy, které proběhly v severní Americe a západní Evropě, čekají i vyspělou Asii.

Situace zemí, které se staly dějištěm Velkého Ořesu, je tedy natolik špatná, že Fukuyamu inspiruje k otázce, zda liberální společnosti hrozí nevyhnutelný morální úpadek a společenská anarchie, kterou ztotožňuje se sebevraždou společnosti. Jeho odpověď je však záporná, a tedy optimistická. Domnívá se, že v informační společnosti bude možno vytvořit nové normy, které povedou k opětovnému vzrůstu společenského kapitálu – důvěry.

Aby to zdůvodnil, musí se zabývat teoretickou otázkou, která je předmětem druhého oddílu – O původu morálnosti. Tento původ opírá Fukuyama o dva zdroje, o biologickou povahu člověka jako společenské a politické bytosti a o lidský rozum a jeho schopnost řešit problémy. Fukuyama se domnívá, že na základě výzkumů evoluční biologie v posledních třiceti letech lze soudit, že lidé se přirozeně organizují nejenom do rodin a rodů, ale i do skupin na vyšší úrovni, a navíc praktikují morální ctnosti nezbytné pro udržení takových společenství. I tyto normy jsou částečně zakotveny v lidské biologii a Fukuyama se kloní k názoru o biologické povaze altruismu (který ovšem sám slouží zájmům individua i komunity).

Lidská biologie však tvoří pouze predispozice pro řešení problémů spojených se společnou činností, ale konkrétní normy a metanormy vybrané danou skupinou lidí jsou už záležitostí kulturního výběru. V této souvislosti se Fukuyama zabývá především vztahem mezi společenskou hierarchií a spoluprací zdola, kterou rozebírá v souvislosti s pojmem „síť“. Poukazuje na to, že v moderní společnosti, v níž se do popředí dostává ekonomická činnost založená na vysoké kvalifikaci pracovníka, ustupuje hierarchie do pozadí ve prospěch neformálních styků a norem. Nicméně Fukuyama se nedomnívá, že moderní společnost se bez hierarchie obejde. Není tomu tak proto, že hierarchie je nutná tam, kde chybí společenský kapitál – důvěra, a tam, kde jsou potřeba rychlá rozhodnutí, a konečně také proto, že lidé sami se rádi hierarchicky organizují. Paradoxně hierarchie někdy přispívá k vytváření společenského kapitálu, zvláště tehdy, když se na jejím vrcholku objeví charisma osobnost. V této souvislosti se do popředí dostává náboženství, a to zejména ty jeho formy, které vedou k univerzalizaci pojmu člověka a jeho důstojnosti. Fukuyama se domnívá, že biologické základy lidské socializace sice mohou vytvářet velké skupiny lidí, ale

nikoli skupiny univerzální. Mají-li lidé vytvořit společnost, v níž se konflikty mezi skupinami budou řešit bez násilí, jsou zapotřebí kulturní hodnoty a značnou jejich část poskytuje náboženství.

V závěru druhé části se Fukuyama vrací k problému formulovanému na začátku knihy: Jak vyřešit otázky, s nimiž se střetla především americká společnost v důsledku změny technologií, jak rozšířit okruh důvěry za změněných technologických podmínek? Domnívá se, že zde bude nutná spolupráce hierarchie a spontánního hnutí zdola.

Problém formulovaný v závěru druhé části je řešen v části třetí, která je v poměru k prvním dvěma velmi krátká – pouhých 30 stran. Fukuyama se zde opět ukazuje jako poměrně optimistický. Domnívá se, že proces rekonstrukce ve Spojených státech, které prošly Velkým Otřesem jako první, započal už v devadesátých letech. Vychází přitom z historické analogie s jiným otřesem, který proběhl na přelomu 18. a 19. st. v souvislosti s průmyslovou revolucí. Vyslovuje se k názorům, které se domnívají, že kapitalismus vůbec ničí morální hodnoty. Souhlasí spíše s Ch. Montesquieuem a A. Smithem, kteří poukazovali na to, že kapitalismus opět některé hodnoty naopak vytváří – například důraz na poctivost v obchodním styku. Upozorní přitom na to, že vztahy důvěry, vytvořené zprvu s egoistickým cílem v obchodě, se mohou později rozšířit a nabýt morálního zabarvení (a v této souvislosti polemizuje s I. Kantem).

Předpokládá, že na společenskou rekonstrukci se bude podílet jak společnost ve svých neformálních pokusech o vytvoření nového řádu, tak stát změnou některých svých postojů (přísnější policie, odbourání přílišných podpor neúplným rodinám) a také náboženství, nikoli ovšem ve své fundamentalistické a dogmatické podobě. Nýbrž tou svou stránkou, kterou podporuje společenskou soudržnost (společně vykonávané rituály). Podobně jako v knize o důvěře se i nyní Fukuyama staví proti kulturnímu relativismu a – podle jeho názoru – přehnané podpoře kulturní rozmanitosti. Domnívá se, že jednota společností musí být vybudována na společně sdílených hodnotách.

Závěr Fukuyamovy knihy – a retrospektivně i kniha celá – však vede k určitým pochybnostem. Fukuyamův optimismus spočívá mj. na tom, že bere v úvahu statistická fakta, která se týkají zejména Spojených států a některých jiných vyspělých zemí. Přitom jako by zapomínal, že tyto země nežijí ve vzduchoprázdnu. Jako by si neuvědomoval možnost otřesů, které nemusí pramenit uvnitř této části světa, nýbrž v jeho „zbytku“, nebo dokonce v přírodním prostředí, do něhož je celá lidská společnost zasazena a z něhož vyrůstá. (Zatímco v knize o důvěře patřili ekologové k extrémistickým sdržením, nyní se o nich nezmiňuje vůbec.) V tom prokazuje Fukuyama jistou krátkozrakost, která je vlastní mnoha americkým teoretikům. A nejsem si jista tím, zda jí v tomto případě lze omluvit skutečností, že základním tématem Fukuyamovy práce jsou hospodářsky nejvyspělejší země světa.

Ivana Holzbachová

Vita philosophica. Festschrift zum 70. Geburtstag von Prof. Dr. phil. et Dr. scient. Karel Mácha, Hrsg. Alma von Stockhausen – Tadeusz Guz, Weilheim-Bierbronnen: Gustav-Siewerth-Akademie 2001, 328 s.

V minulém čísle SPFFBU (B 48) otiskl Jan Zouhar recenzi knihy *Filosof českých duchovních dějin*, kterou v r. 2001 vydala Moravská zemská knihovna v Brně k sedmdesátinám filozofa Karla Máchy, narozeného 2. 1. 1931 v Dírné u Soběslavi. Chtěl bych teď upozornit na další publikaci vydanou u příležitosti tohoto Máchova životního jubilea – tentokrát v Německu, kam Mácha emigroval, když mu u nás v období tzv. normalizace byla znemožněna pedagogická a vědecká práce na Univerzitě Karlově. (Na UK Mácha přišel v r. 1966 z Filozofického ústavu ČSAV; v r. 1969 byl zvolen děkanem její Fakulty sociálních věd.) Od r. 1977 pokračoval Mácha ve své odborné činnosti v Německu, jako stipendista, hostující profesor Ludvik-Maxmilians-Universität v Mnichově a posléze jako profesor Gustav-Siewerth-Akademie v Bierbronnen (v ak. r. 1987–88 byl hostujícím profesorem na Polytechnické univerzitě v New Yorku). Rovněž v této době se věnoval především dějinám filozofie (světové i české), etice, sociální filozofii a integrální antropologii, jak